

HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNİN YETİŞKİN EĞİTİMİ DENEYİMLERİ

ADULT EDUCATION EXPERIENCES OF NURSING STUDENTS

Mesiya Aydın^{1*}, Emel Güven¹, İlknur Aydın Avcı¹

1Halk Sağlığı Hemşireliği/Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye

Corresponding author: mesiya235@gmail.com

Konuşmacı: mesiya235@gmail.com

Özet

Amaç: Hemşire sağlıklı ya da hasta bireyin, ailenin ve toplumun sağlığını geliştirmek ve korumak, doğru sağlık davranışları kazandırmak için, farklı eğitim yöntemleri kullanarak planlı eğitim yapmalıdır. Araştırmada hemşirelik öğrencilerinin yetişkin eğitimi deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Araştırma Halk Sağlığı Hemşireliği kapsamında Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde çalışan akademik ve idari personele kanserin erken tanısı hakkında yetişkin eğitimi veren 4. sınıf hemşirelik öğrencilerine Ocak-Şubat 2019 tarihleri arasında yapılmıştır. Verilerin toplanmasında odak grup görüşme yöntemi kullanılmıştır. Veriler dönem sonunda öğrencilerin rahat konuşabileceği bir ortamda, bir gözlemci ve bir moderatör olmak üzere iki araştırmacı tarafından toplanmıştır. Odak grup görüşmelerinin her biri 9-10 kişiden oluşan gruplar ile 40-45 dakika arasında sürmüştür. Verilerin doygunluğa ulaşmasıyla birlikte görüşmeye son verilmiştir. Çalışmanın yapılabilmesi için gerekli yasal izinler alınmıştır.

Bulgular: Araştırmaya katılan öğrenciler eğitim öncesinde aldıkları eğitici eğitimin onlara yol gösterdiğini, eksikliklerini giderdiğini ifade etmişlerdir. Öğrenciler verdikleri eğitim ile önyargılarının kırıldığını, özgüvenlerinin arttığını ve kendilerini mutlu hissettiklerini söylemişlerdir.

Sonuç: Yetişkin eğitimi deneyimi öğrencilerin, önyargılarının kırılması özgüvenlerinin artması üzerine olumlu etki yaptığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: eğitim, hemşire, öğrenci, sağlık eğitimi, yetişkin birey

Abstract

Objective: The nurse should perform planned training using different training methods in order to improve and protect the health of the healthy or sick individual, family and society and to gain the right health behaviors. The aim of this study is to examine the experiences of adult education of nursing students.

Materials and methods: The research was conducted between January-February 2019 for 4th grade nursing students who gave adult education to the early diagnosis of cancer to academic and administrative staff working at Ondokuz Mayıs University within the scope of Public Health Nursing. Focus group interview method was used to collect data. The data were collected at the end of the term by two researchers, one observer and one moderator, in an environment where the students could talk freely. The focus group interviews lasted between 40-45 minutes with groups of 9-10 people each. When the data reached saturation, the interview was ended. Necessary legal permissions were obtained for the study.

Results: The students who participated in the study stated that the instructor training they received before the training led them and corrected their deficiencies. The students said that their prejudices were broken, their self-confidence increased and they felt happy.

Conclusion: It was found that adult education experience had a positive effect on breaking prejudices and increasing self-confidence of students.

Keywords: adult individual, education, health education, nurse, student

I. GİRİŞ

Türk Dil Kurumu'na göre yetişkin, beden, ruh ve duygu bakımlarından olgunluğa erişmiş olan birey olarak tanımlanmaktadır (1). Yetişkin birey, sorumluluk alabilen, kimlik duygusu oluşmuş, kendi yaşantıları ve deneyimleri olan bireydir (2). Gelişen ve değişen dünyada meydana gelen hızlı değişimlerden kopmamak değişimleri takip edebilmek için yetişkin bireyler eğitime gereksinim duymaktadır. Yetişkinin işgücü, vatandaş ve insan olarak değişen rollerine uyum sağlaması için gereksinim duyabileceği her türlü konu yetişkin eğitiminin konusudur (3). Yetişkin eğitimi, yetişkin olarak düşünülen kişilerin yeteneklerini geliştirmelerine, bilgilerini artırmalarına, tutum ve davranışlarını hem kişisel gelişme bakımından, hem de dengeli ve bağımsız bir toplumsal, ekonomik ve kültürel gelişmeye katılma bakımından değiştirmelerine olanak sağlayan düzenli eğitim süreçlerinin tümünü ifade eder (4). Yetişkin eğitimi kavramı yetişkinin bireysel, ekonomik, politik ve kültürel yönden gelişmesini, ailesi ve çevresi ile uyum içinde yaşamasını sağlayacak her türlü faaliyetleri kapsamaktadır. Dünyada yetişkinlerin gereksinimlerine göre düzenlenen eğitimlerden biri de sağlık eğitimidir. Sağlık eğitimi kişilere sağlıklı yaşam için alınması gereken önemleri benimsetmek ve uygulamalarının gerekliliğine inandırmak, sağlık hizmetlerini doğru olarak kullanmaya alıştırmak, sağlık durumlarını ve çevrelerini iyileştirmek amacıyla birey olarak ve toplumca karar aldırılmaktadır. Sağlık eğitimi, koruyucu sağlık hizmetlerinin en önemli gücünü oluşturmaktadır. Etkin bir sağlık eğitimi, sağlığı olumlu yönde geliştirmek için bilinmesi ve yapılması gerekenleri; benimsenen bilgi, davranış ve alışkanlık haline getirmektedir (3). Hemşireler, her zaman her yerde, her fırsattan yararlanarak halka sağlık eğitimi yapmalıdır. Yetişkinlere eğitim verilmesi söz konusu olduğunda, yetişkin eğitime özel yaklaşımları uygulamak bu eğitimin daha etkili olmasını sağlayacağından oldukça önemlidir. (5). Sağlıkla ilgili yeni bilgiler, tutumlar ve davranışlar edinmek üzere eğitimlere katılan yetişkinlerle çalışırken onların nasıl öğrendiği dikkate alınmalıdır. Eğitmen, katılımcıların beklenti ve gereksinimlerini, katılımcılar da neden orada bulduklarını net bir biçimde anlamış olmalıdırlar.

Türkiye'de sağlık çalışanlarının önemli bir bölümü, sağlık eğitiminin önemini bilinçli bir şekilde algılayamamakta ya da nasıl yapılacağını bilmemektedir. Dolayısıyla uygulamalarında bu konuya yeterince yer vermemektedir. Ancak toplumun, ailenin ve bireyin sorunlarına yönelik sağlık eğitimi topluma verilen kapsamlı hemşirelik bakımının bir parçasıdır ve hemşirenin önemli rollerinden biridir. Hemşire sağlıklı ya da hasta bireyin, ailenin ve toplumun sağlığını geliştirmek ve korumak, doğru sağlık davranışları kazandırmak için, farklı eğitim yöntemleri kullanarak planlı eğitim yapmalıdır (3).

Bu nedenle bu çalışmada hemşirelik öğrencilerinin yetişkin eğitimi deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

II. MATERYAL VE METOT

Araştırmanın Şekli

Bu araştırma nitel araştırma olarak yapılmıştır.

Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Zaman

Araştırma Halk Sağlığı Hemşireliği kapsamında Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde çalışan akademik ve idari personele kanserin erken tanısı hakkında yetişkin eğitimi veren 4. sınıf hemşirelik öğrencilerine Ocak- Şubat 2019 tarihleri arasında yapılmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Halk Sağlığı Hemşireliği kapsamında Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde yetişkin eğitici eğitimi alan, çalışan akademik ve idari personele kanserin erken tanısı hakkında yetişkin eğitimi veren 28 tane 4. sınıf hemşirelik öğrencisi oluşturmaktadır

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanmasında odak grup görüşme yöntemi kullanılmıştır. Veriler dönem sonunda öğrencilerin rahat konuşabileceği bir ortamda, bir gözlemci ve bir moderatör olmak üzere iki araştırmacı tarafından toplanmıştır. Odak grup görüşmelerinin her biri 9-10 kişiden oluşan gruplar ile 40-45 dakika arasında sürmüştür. Verilerin doygunluğa ulaşmasıyla birlikte görüşmeye son verilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın yapıldığı tarihlerde araştırmaya katılmayı kabul eden kanserin erken tanısı hakkında yetişkin eğitimi veren tüm öğrencilerden yarı yapılandırılmış soru formu ile veriler toplanmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Katılımcıların izni ile görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. İçerik analizi yöntemine uygun olarak, görüşme metinleri birden fazla kişi tarafından okunarak kodlama yapılmış ve temalar oluşturulmuştur.

Araştırmanın Etik İlkeleri

Çalışmanın yapılabilmesi için gerekli yasal izinler alınmıştır. Çalışmaya katılan katılımcılara çalışmanın amacı açıklanmış, gönüllü olanlar çalışmaya dahil edilmiştir.

III. BULGULAR

Tanımlayıcı Özellikler

Araştırma 22 kadın 6 erkek 4. sınıf öğrencisiyle yürütülmüştür. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş ortalaması 21,85'dir.

BULGULAR					
Eğitici Eğitiminin Kazandırdıkları	Eğitimin Akademik Ve İdari Personele Etkisi	Eğitimin Yansımaları	Eğitim Vermenin Öğrenciye Katkısı	Eğitim verirken yaşanan problemler	Yetişkin bireylere eğitim verecek öğrencilere öneriler
Ketem ve kanserin erken tanısı ile ilgili bilgi eksikliklerimi giderdi	Ketem'in varlığını ve burada yapılan erken tanı uygulamalarını öğrendiler	Erken tarama testlerini yaptırmaya gönüllü oldular	Ön yargılarım kırıldı	Zaman kısıtlılığı	Konu hakkında yeterli bilgiye sahip olsunlar
Eğitim verirken nasıl bir yol	Sonuç kötü çıkabilir korkusuyla	Ketem'in yerini sorguladılar	Özgüvenim arttı	Özellikle kadınların bilgilendirme yapılırken	Yanlarında bulundursunlar materyal

izleyeceğimi gösterdi, örnek oldu	testleri yaptırmak istemeyenlere testlerin gerekliliğini ve önemini anlattılar			utandıklarını ifade etmeleri	
Ayrıntılı, kapsamlı öğrenmemizi sağladı	Kanser ve erken tanı uygulamaları hakkında kendileri ve yakınları için bilgi sahibi oldular	Eğitim sırasında dağıtılan broşürlerden yakınları için talep ettik	Kendimi mutlu hissettim		
Yeterli hissetmemi sağladı	Erken tanı uygulamalarına dair doğru bildikleri yanlışları düzelttik		Güzel bir tecrübe oldu, gelişmemi sağladı		

1. Eğitici Eğitiminin Kazandırdıkları

“Ben Ketem’le ilgili bu kadar detaylı bilgi bilmiyordum. Ya da kanserlerin erken tanısıyla ilgili. Bana ve çevreme yararlı oldu.”(2. Grup 5. Katılımcı, kadın, 22 yaşında).

“Bilgi eksikliğini giderdi. Benim bu konu da bilgi eksikliğim vardı onu giderdi öncelikle bide eğitime çıkmadan önce nasıl bir yol izleyeceğimi bana gösterdi örnek oldu güzel oldu benim için.” (1.grup 8. Katılımcı, kadın, 22 yaş)

“Şöyle arkadaşlarımdan da dediği gibi ben de Ketem adını daha önce duymuştum ama bu kadar çok araştırma ve bu kadar tarama yaptığını bilmiyordum. Hani bunları bilmeden de benim eğitim vermem olanaksızdı. Bu açıdan yetişkinlere eğitim vermek için eğitim gayet iyiydi ve bizim yeterli olmamızı sağladı. GGK testini de hiç duymamıştım. Ve o eğitimde öğrendim nasıl bir test olduğunu, nasıl yapıldığını ve bunun üzerine ben eğitimleri bu şekilde vermeme sağladı.”(2.grup 6. Katılımcı, kadın, 22 yaş)

“Yani bu eğitim beni kesinlikle yeterli hissettirdi. Hatta bilgi eksikliklerimi gösterdi. Çünkü artık kanser çok fazla yaygın zaten ailemde onu yaşıyorum. Çevremde de görüyorum. Çokta fazla soru geliyordu. Hani insanlara daha yararlı olmamı sağladı. Kendi adıma da daha yararlı olmamı sağladı.”(2.grup 1.Katılımcı, kadın, 22 yaş)

2. Eğitimin Akademik Ve İdari Personele Etkisi

“Kanser sonuçta ülkemizde çok yaygın bir hastalık ve en azından kulaklarına su kaçırmış olduk. Erken teşhisin ne kadar önemli olduğunu öğrenmiş olduk. Mesela çoğu üçüncü dördüncü evrede yakınlarını kaybetmiş ama bunu birinci evredeyken de fark edebilirlerdi. Ketem’i bilmiyordu çoğu. Bunların farkındalığını sağladığımızı düşünüyorum.”(1.grup 7.Katılımcı, Kadın, 22 yaş).

“Mesela erken tarama testlerinin ücretsiz olduğunu bilmiyor çoğu hep ücretli olacağını düşünüyorlardı. Kimisi sonuç kötü çıkar korkusuyla erken tarama testi yaptırmak istemiyordu. Erken tanının önemini anlattığımızda hani daha olumlu baktılar. Hiç muayene yaptırmamış olanları muayeneye gitmeye teşvik ettik.”(2.grup 5.Katılımcı, kadın 22 yaş)

“Eğitim verirken katılımcıların yanlış yaptıkları uygulamaları gözlemledik. Doğru şeklini materyal yardımı ile göstererek anlattık. Yanlışlarını da düzelterek doyum verici bir eğitim sağlamış olduk.” (3.grup 9.katılımcı, kadın 22 yaş).

3. Eğitimin Yansımaları

“Eğitim verirken 50 yaş üzeri bir birey GGK testini bildiğini ama bunu daha önce yaptırmadığını hatta eşinin de Ketem de çalıştığını ifade etti. Biz ona testi önerdiğimizde o önce reddetti daha sonra eşine sordu testi almayı kabul etti. Bunları biz anlattıktan sonra kabul etmesi çok mutlu etti beni. Eşi Ketem’de çalıştığı halde daha önce yaptırmayıp biz anlattıktan sonra bu testi yapması çok güzeldi.” (2.grup 6.Katılımcı, Kadın 22 yaş).

“Birçok birey bize geri dönüş olarak Ketem’in nerede olduğu sordu gidip hani bu testleri yaptıracağını söylediler”(3.grup 4.katılımcı, kadın 22 yaş).

“Eğitim verdiğimiz kişi KETEM’in Ketem’in yerini öğrenmek istedi ve eşi ve kızı içinde elimizde ki broşürlerden istedi.” (3.grup 9.katılımcı, Kadın 22 yaş).

4. Eğitim Vermenin Öğrenciye Katkısı

“Ön yargım vardı ön yargımın kırılması sağlandı. Öz güvenimiz arttı. Öğrenmenin sonu olmadığı düşüncesini bir kez daha yaşayarak öğrenmiş oldum. Ne kadar bilirsek bilelim öğrenilecek bir o kadar daha şeyin olduğunu öğrendim.” (1.grup 3.katılımcı, erkek 22 yaş).

“İnsanlarla iletişim kurmayı bir şeyler öğretebilmeyi deneyimledim. Hemşirenin eğitici rolünü aktif kullandığım bir alan oldu. O rahatlığı o özgüveni kazandığımı düşünüyorum.” (3.grup 5.katılımcı, kadın 21 yaş).

“Eğitime girdiğim zaman karşımda ki hanımefendinin erken tarama testlerini yaptırdığını biliyordum ama yine de bu eğitimi tekrar almak istedi tekrar beni dinleyip hem çevresindekiler için hem kendisi için bilgi aldı ve bu beni anlatırken çok mutlu etti.”(1.grup 5.katılımcı, erkek 22yaş)

“Öğrenci olarak akademisyenlere ve idari personele bu eğitimleri vermek ilk başta çok tuhaf gelmişti bana. Sonrasında onların kanser ve erken tanı uygulamaları hakkında yetersiz bilgiye sahip olduklarını görünce verdiğimiz eğitimlerin ne kadar anlamlı olduğunu gördüm.”(2.grup 6.katılımcı, kadın 22yaş).

“Hep hemşirenin rollerinden bahsediyorduk ama eğitici ve araştırmacı rolünü çok aktif kullanmamıştım. Gerçekten aktif olarak bu rolleri yerine getirdiğimizi düşünüyorum. Aynı zamanda bireysel anlatımımı da güçlendirdi. Gruba karşı eğitim vermeyi deneyimlemiştim ve bu bana zor gelmiyordu. Bireysel bir eğitim hiç vermemiştim danışan danışman şeklinde Bu eğitim gelişmemi sağladı.”(3.grup 6.katılımcı, kadın 21 yaş)

5.Eğitim Verirken Yaşanan Problemler

“Eğitime başlamadan önce süresini merak ettiler. Ne kadar sürecek, çok fazla yormayın beni 5 dakikayı geçmesin dersim var gibi ifadeler kullandılar.” (1.grup 5.katılımcı, kadın 22 yaş)

“Kadın katılımcılar bazı tanı yöntemlerinden çok fazla çekindiklerini özellikle smear testini yaptırırken çok fazla utandıklarını ve bunun göz önünde bulundurulması gerektiğini söylediler. Bu nedenle bu tarz testlere başvuramadıklarını dile getirdiler.” (1.grup 1.katılımcı, erkek 22yaş)

6.Yetişkin Bireylere Eğitim Verecek Öğrencilere Öneriler

“Konuya tüm boyutlarıyla hakim olsunlar. Çünkü karşımızda ki insan bilmediğimiz bir yerden de sorabiliyor. Hani farklı Bir şeyden de sorabiliyor. O yüzden güzel bir araştırma yapıp bilgi sahibi olup karşımızdakine öyle bilgi vermelerini öneririm.” (1.grup 7 katılımcı, kadın 22 yaş)

“Materyallerini kesinlikle eksik etmesinler, materyal kurtarıcı oluyor. Unuttuğunuz yerde gösterirsiniz. Ona bakarken hatırlarsınız.” (3.grup 8katılımcı 22 yaş)

IV.TARTIŞMA

Türk Dil Kurumu’na göre eğitici eğitimi sağlayan, eğitmeye elverişli veya eğiten değerleri bulunan kişi olarak tanımlanmaktadır (1). Bu çalışmada katılımcılar kendilerine verilen eğitici eğitiminin; eğitim verirken nasıl bir yol izleyecekleri konusunda kendilerine örnek olduğunu, kendilerini yeterli hissetmelerini sağladıklarını ifade etmişlerdir. Soran ve arkadaşlarının (2006) yaptıkları araştırmada da benzer bulgular elde edilmiştir. Eğiticilere verilen eğitici eğitiminde temel amaç eğiticilik rolleri konusunda farkındalık oluşturmaktır (6). Bu çalışma öğrencilere verilen eğitici eğitiminin yararlı olduğunu ortaya koyduğu düşünülmektedir.

Toplumsal hastalıklara karşı koruyucu davranış geliştirmede en önemli araç bilgiyi artırarak, bireylerde farkındalık oluşturmaktır. Bireylere sunulan eğitim programları bilgiyi ve farkındalığı arttırmanın en önemli yoludur (7). İdari ve akademik personele kanserin erken tanısı üzerine verilen eğitimde bireylerin KETEM ve erken tanı testleri hakkında bilgi edinmeleri, erken tanı ve tarama testleri hakkında var olan endişeleri giderilerek testlerin önemini kavramaları sağlanmıştır. Eğitim sonrasında katılımcıların testleri yaptırmaya gönüllü oldukları ve yakınları için eğitim materyallerinden talep ettikleri belirlenmiştir. Yapılan birçok çalışmada eğitimin kanser erken tanı ve tarama davranışları üzerine olumlu etki ettiği ortaya konulmuştur (7,8,9). Bu çalışma bulguları literatürle benzerlik göstermektedir.

Bireyin, ailenin ve toplumun sağlığını korumaya-geliştirmeye, hastalık halinde iyileştirmeye ve doğru sağlık davranışlarını kazandırmaya yönelik olarak planlı biçimde eğitim vermek, hemşireliğin temel rollerinden biridir. Sağlık eğitimcisi olarak hemşire, tedavi ve yaşam biçimindeki değişimler hakkında hem hastaya ve hasta ailesine, hem de topluma bilgi aktarmaktadır (10). Verilen bilginin anlaşılıp anlaşılmadığını belirlemek ve mümkün olan en üst düzeyde anlaşılmasını sağlamak (11) eğitim alanın bilgi düzeyindeki ilerlemeyi değerlendirmek, kullanılacak eğitim yöntemlerini seçmek bu rolün parçalarıdır (11). Deneyim bir kimsenin belli bir sürede veya hayat boyu edindiği bilgilerin tamamıdır (1). Bu çalışmada da yetişkin bireylere eğitim veren öğrenciler eğitim sonunda önyargılarının kırıldığını, özgüvenlerinin arttığını, kendilerini mutlu hissettiklerini ve eğitimin onlar için güzel bir tecrübe olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumun hemşirelik öğrencilerinin gelişimi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Aile ve iş yaşamı, mesaisinin büyük kısmını alan yetişkinlerin çoğunun öğrenme süreçlerine ayırabildikleri süreler bu sorumluluk ve meşguliyetleri nedeniyle azalmaktadır. Zaman kısıtlılığı nedeniyle de bu bilgi ve becerileri edinmede acelecidirler (13). Bu çalışmada da yetişkin bireylere verilen eğitim sırasında zaman kısıtlılığı sorunu yaşandığı ve kadınlara verilen eğitimde dinleyicilerin utandıkları ifade edilmiştir.

V.SONUÇ

Yetişkin eğitimi deneyimi öğrencilerin, önyargılarının kırılması özgüvenlerinin artması üzerine olumlu etki yaptığı saptanmıştır.

KAYNAKLAR

1. Türk Dil Kurumu. <http://tdk.gov.tr/> . 20.10.2019.
2. A. Duman.Yetişkinler Eğitimi. Ütopya Yayınevi. 1999.
3. N. Hacıalioğlu. Halk Sağlığı Hemşireliği. Behice Erci(Ed.), Sağlık Eğitimi içinde (s.204-218). Elazığ. 2016.
4. F. Oğuzkan. Yetişkin Eğitimi Terimleri Sözlüğü. Ankara: Şafak Matbaacılık. 1997
5. Z. Ulusoy-Gökkoca. Sağlık Eğitimi Açısından Yetişkin Eğitimi. Sted. 2001;10(11):412.
6. H. Soran, B. Akkoyunlu B, Y. Kavak. (2006). Yaşam Boyu Öğrenme Becerileri ve Eğiticilerin Eğitimi Programı: Hacettepe Üniversitesi Örneği. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 2006;30:201-210.
7. Y. Gümüş-Şekerci, R. Sohbet. Meme Kanseri ve Erken Tanı Yöntemleri Eğitiminin Öğrencilerin Sağlık Bilgisi, İnanç ve Uygulamalarına Etkisi. G.O.P. Taksim E.A.H. 2018.
8. DG. Moustafa, ES. Abd-Allah, NM. Taha. Effect of a breast-self examination (BSE) educational intervention among female university students. Am J Nursing Sci. 2015;4(4):159-65.
9. R. Kolutek, İ. Aydın Avcı. Eğitim ve evde izlemin, evli kadınların meme ve serviks kanseri ile ilgili bilgi düzeylerine ve uygulamalarına etkisi. J Breast Health. 2015;11:155-162.
10. P. Velioğlu. Hemşirelikte Kavram ve Kuramlar. Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Mezunlar Derneği. 1999.
11. FA. Ay, Ü. Ertem, N. Özcan, B. Ören, R, Işık, S. Sarvan. Temel hemşirelik: Kavramlar, ilkeler, uygulamalar. 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık, 2008.
12. H. Hakreader, MA. Hogan, M. Thobaben. Fundamentals of nursing. 3rd Ed., Canada: Saunder Publication, 2007.
13. Y. Apaydın. Eğitici El Kitabı. T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Ankara. 2019.